

gligentia, vel audiendi contemptu et oblivione deleta; viva voce innoventur, quæ non sint scripta calamo et atramento, sed spiritu et verbo Dei, » scilicet mystice et spiritualiter.

ET OMNE VOTUM. — Hebraice כל חֵרֶם כל חֵרֶם, id est ut Aquila, Symmachus et Theodotus, omne anathema. Vide de cherem et anathemate dicta Levit. XXVII, 28.

30. ET PRIMITIVA OMNIUM PRIMOGENITORUM. — Est pleonasmus: eadem enim sunt primitiva, quæ primogenita, *g. d.* Primitias omnes, sive animalium quæ pecora gignunt, sive fructuum, quos profert tellus, puta primitias vini, olei, frumenti obtinebunt sacerdotes.

ET PRIMITIVA CIBORUM VESTRORUM. — Hebraice, *pastarum vestrarum*, id est panum confectorum ex primitiis frugum vestrarum. Primitias enim panum offerrebant sacerdotes in Pentecoste.

Allegorice, ex hoc loco, et ex Levitico, ac Num. XVIII, 11 et seq., docet S. Clemens primitias omnium rerum dandas esse sacerdotibus et Episcopis: « Episcopum, inquit, oportet ut patrem diligere, ut regem metere, ut dominum honorare, offerendo in benedictionem vestram fructus vestros, et opera manuum vestrarum: tribuendo, inquam, ut sacerdoti Dei primitias vestras, et decimas vestras, primitias frumenti, vini, olei, pomorum, lanae, et quidquid Dominus Deus vobis suppeditat: et erit oblatio tua accepta in odorem suavitatis Domino Deo tuo; et benedictus Dominus operibus manuum tuarum, et multiplicabit bona terre tue: quia benedictio super caput imperientis. » Ita ipse lib. II *Constit. Apostol.* cap. XXXIV.

UT REPONAT BENEDICTIONEM. — Hebraice: *Ut requiescere faciat benedictionem, g. d.* Dabis primitias Deo, id est Dei sacerdoti, ut Deus benedict domui tue dando tibi frugum, quarum primitias ei obtulisti, abundantiam, eamque jugem et stabilem: hoc enim significat vox *requiescere*.

31. OMNE MORTIFICARE. — Hæc vetantur omnibus, etiam laicis, Levit. v, 2 et seq. Sed maxime sacerdotibus: hos enim decet ceteris esse puriores et sanctiores.

Mystice, Lyranus in fine libri: « Describitur, ait, sacerdotum genus, habitus, modus, victus et actus. » Circa *primum*, etc., dicitur quod sint filii

Sadoc, qui interpretatur *justus*: et per hoc designatur, quod Ecclesie ministri debent esse per imitationem specialem filii Christi, qui dicitur antonomastice *Justus*, *Isai. XLV*: « Forate, caeli, desuper, et nubes, » etc. Unde Joannes Apostolus de se, et sibi similibus dixit I *epist.* cap. III: « Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus. » Quantum ad *secundum*, dicitur quod habeant vestes lineas, per quas in ministris Ecclesie designatur mentis et corporis puritas. Et subdit: quod femoralia linea operiant turpitudinem carnis suæ: per quod significatur, quod in ministris Ecclesie nihil turpitudinis aut dissolutionis in verbo, gestu, vel facto debeat apparere. Unde dicitur *Eccli. XIX*: « Sacerdotes qui accedunt ad me, sanctificantur, ne percussam eos. » Dicitur etiam supra de sacerdotibus, quod in albis vestibus ministrent in templo, et in aliis habitent cum populo: quod impletum videtur in novæ legis sacerdotio. Quantum ad *tertium*, dicitur quod sacerdotes comam non nutriant, sed attendentes tondeant. Per quod significatur tonsura clericalis in ministris novæ legis. Quantum ad *quartum* vero, dicitur quod sacerdotes non comedant captum a bestia, nec per se mortuum. Per quod designatur, quod ministri Ecclesie non debent de rapina, vel alio illicito vivere. Item de sacerdotibus dicitur, quod vinum non bibant quando ingressuri sunt templum. Per quod intelligitur, quod in ministris Ecclesie esse debet sobrietas, et potissime quando debent celebrare. Tunc enim in eis requiritur non solum jejunium Ecclesie, sed etiam naturæ. Quantum ad *quintum*, dicitur quod celebrent divinum Officium, et quod doceant populum, quid sit mundum et immundum, et quod in dubiis determinent quid sit tenendum. Per quod designatur, quod in ministris Ecclesie debet esse devotio, ad debite celebrandum divina; et sacræ Scripturæ cognitio, ad docendum populum, quæ sunt hec, et quæ illicita, et ad determinandum quæ in dubiis sint tenenda. Ista tamen cognitio major requiritur, secundum quod aliquis in Ecclesie gradu majori constituitur. Propter quod de ignorantibus dicitur, *Os. IV*: « Quia repulisti scientiam repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. »

CAPUT QUADRAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Transit ab idea et fabrica templi ad urbis et terræ sanctæ divisionem et dimensionem. Sicut ergo Josue ingressus terram promissam eam Hebræis divisit, ita jubet hic Deus visum post reditum e Babylone, eandem rursus dividi ea ratione et mensura, quam hic prescribit. Itaque hoc capite vocat Jerusalem in quatuor portiones, quarum primam deputat sacerdotibus et templo, vers. 5.; secundam Levitis, vers. 5.; tertiam civitati et civibus, vers. 6.; quartam principi, vers. 7. Porro terræ Israel dimensionem, et per duodecim tribus distributionem prosequitur sequentibus tribus capitibus, usque ad finem libri. Unde, vers. 9., sancit leges justitiæ, præsertim ut justa sint pondera, ac, vers. 13., leges religionis de primitiis et victimis, et nominatim, vers. 18 et sequent. de sacrificiis, primo mense, et in Paschate, et vers. 23, in festo Scopæopæ offerendis.

1. Cumque cœperitis terram dividere sortito, separate primitias Domino, sanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, et latitudine decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum. 2. Et erit ex omni parte sanctificatum quingentes per quingentos, quadrifariam per circuitum: et quinquaginta cubitis in suburbana ejus per gyrum. 3. Et a mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, et latitudinem decem millium, et in ipso erit templum, Sanctumque sanctorum. 4. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini: et erit eis locus in domos, et in sanctuarium sanctitatis. 5. Viginti quinque autem millia longitudinis, et decem millia latitudinis erunt Levitis, qui ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia. 6. Et possessionem civitatis dabis quinque millia latitudinis, et longitudinis viginti quinque millia, secundum separationem sanctuarii, omni domui Israel. 7. Principi quoque hinc et inde in separationem sanctuarii, et in possessionem civitatis, contra faciem separationis sanctuarii, et contra faciem possessionis urbis: a latere maris usque ad mare, et a latere Orientis usque ad Orientem: Longitudinis autem juxta unamquamque partem a termino Occidentali usque ad terminum Orientalem. 8. De terra erit ei possessio in Israel: et non depopulabuntur ultra principes populum meum: sed terram dabunt domui Israel secundum tribus eorum. 9. Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel: iniquitatem et rapinam intermittite, et judicium et justitiam facite, separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus. 10. Statera justa, et ephi justum, et batus justus erit vobis. 11. Ephii, et batus æqualia, et unius mensuræ erunt: ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori ephi: juxta mensuram cori erit æqua libratio eorum. 12. Siclus autem viginti obolos habet. Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli, unam faciunt. 13. Et hæc sunt primitiæ, quas tolletis: sextam partem ephi de eoro frumenti, et sextam partem ephi de eoro hordei. 14. Mensura quoque olei, batus olei, decima pars cori est: et decem bati eorum faciunt: quia decem bati implent eorum. 15. Et arietem unum de grege ducentorum, de his quæ nutriunt Israel in sacrificium, et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus. 16. Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Israel. 17. Et super principem erunt holocausta, et sacrificium, et libamina in solemnitatibus, et in calendis, et in sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel: ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum, et pacifica ad expiandum pro domo Israel. 18. Hæc dicit Dominus Deus: In primo mense, una mensis, sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium. 19. Et tollet sacerdos de sanguine quod erit pro peccato: et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in postibus portæ atrii interioris. 20. Et sic facies in sexta mensis, pro unoquoque qui ignoravit, et errore deceptus est, et expiat...

pro domo. 21. In primo mense, quartadecima die mensis, erit vobis Pascha solemnitas: septem diebus azyma comedentur. 22. Et faciet princeps in die illa pro se, et pro universo populo vitulum pro peccato. 23. Et in septem dierum solemnitate faciet holocaustum Domino septem vitulos, et septem arietes innauculatos quotidie septem diebus: et pro peccato hircum caprarum quotidie. 24. Et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet, et oiei hinc per singula ephi. 25. Septimo mense, quintadecima die mensis, in solemnitate, faciet sicut supra dicta sunt per septem dies, tam pro peccato quam pro holocausto, et in sacrificio, et in oleo.

Notat Vilalpandus lib. I, cap. xiii, hanc urbis et terre, aequae ac templi, ideam et mensuram Ezechielii hic propositam, a Zorobabele et Iudeis Babylone redeuntibus non fuisse opere plane completam, ob metum Cyri et Persarum, ne viderentur arcem extruere, ac vello rebellare; tum impediende Sanaballat alisque vicinis hostibus, ut patet Nehem. iv et seq., tum ob Iudeorum paupertatem; tum denique ut ostenderet Deus haec mystice in Ecclesia Christi perfecte fore complenda: se enim cum magis hic spectare et delineare, quam templum Iudeorum.

Porro par hic est difficultas, par obscuritas cum illa, quam in idea templi huc usque vidimus. Unde S. Hieronymus, lib. XIV in Ezech., hoc caput sic orditur: caelit Poeta:

Hic laeoc ille domus, et inextricabilis error.

Et alio in loco:

Ut quondam fertur Creta labyrinthus in alta,
Parietibus textum caecis iter, ancipitonque
Mille vis habuisse dotum, quo signa sequenti
Falleret inaccessus et iremeabilis error:

« Ita et ego istarum Scripturarum ingressus Oceanum et mysteriorum Dei, ut sic loquar, labyrinthum, de quo scriptum est: Posuit tenebras latibulum suum, et nubes in circuitu eius; perfectum quidem scientiam veritatis mihi vindicare non audeo, sed nosse cupientibus aliqua doctrinae indicia praebuisse, non meis viribus, sed Christi misericordia, qui errantibus nobis ipse dolos tecti ambagesque resolvit, caeca regens Spiritu Sancto vestigia, quem sequentes ad portum explanationum propheta Ezechielis pervenire poterimus. »

4. QUAE COEPERITIS TERRAM DIVIDERE SORTITO — Inter Iudeos Babylone redeuntes. Dicit « sortito, » non quod sorte divisa sit a Nehemia (ut Iosue, cap. xiv, 2, per sortem eam divisit): nam divisa est ex Dei arbitrio et prescripto, ut sequitur: sed sortem vocat hereditatem (hanc enim significat hebraeus מַחְלָה *nachala*), quae per sortes solebat dividi; unde hebraice ad verbum est: « Cum feceritis terram cadere in hereditatem, » id est cum sortito dividetis terram. Ita Vatablus. Rursum, dicit ex parte Dei dividendis pro arbitrio, non esse hic sors: erat tamen sors respectu Hebraeorum, quibus cuique sua pars, quasi sorte et casu

obvenibat, quantum erat ex parte ipsorum. Sic ait Apostolus nos sorte vocatos ad gratiam et salutem. Ex parte enim vocatorum est sors, non meritum, non debitum, licet ex parte Dei vocantis non sit sors, nec casus, sed destinatum consilium et decretum.

Finis huius libri pendet ex intelligentia huius capituli. Facta est enim terra Israel distributio in duodecim partes, praeter habitacula sacerdotum, Levitarum, urbis et principis.

SEPARATE PRIMITIAS DOMINO. — Hebraice דְּרִיבֵי הַרְיָמִי *harimu*, id est levate, id est: Offerte oblationem Domino, id est separate portionem terrae quae offeratur Domino, eique sit sacra. Solebant enim primitiae frugum levari in altum, cum offererentur Domino, ut patet Levit. xxiii, 11. Hinc levare per catachresin idem est, quod offerre.

SANCTIFICATUM, — ut sanctificetur et consecratur Domino pars illa terrae.

LONGITUDINE VIGINTI CINQUE MILLIA, — non cubitorum, ut aliqui putant, sed calamarum: calamus enim mensurarius in manu viri haec metiensis erat, cap. xl, 3, ac terra non cubitis, sed calamis sive annis mensurari solet. Ita S. Hieronymus, Maldonatus, Vatablus et alii.

Symbolice, numerus 25 hic et alibi sacer est. Est enim primitiarum Domini, et sacerdotum, Levitarum, urbis ac templi. Pari modo, idem saceratus fuit annuntiatione et conceptione B. Virginis, ac incarnatione Filii Dei, qui est primogenitus omnis creaturae, idque in templo, scilicet sacro Virginis utero. Nam S. Athanasius vel potius Anastasius ad Antiochum principem, Quast. xvii, docet Christum incarnatum in utero Virginis 25 martii, ac eodem die in mundi principio Deum creasse primum hominem. Hinc esse, quod in hoc ipso mense omnes arbores et herbae, animalia quoque prolificent, tanquam a Deo hoc tempore creata sint.

Nazianzenus quoque, orat. 2 in Pascha: « Arcanus, ait, apud Hebraeos est sermo, hoc tempus esse quo Deus universam condidit molem. Verum porro hoc tempus est, quo succrescent herbae. » Unde hoc die, vel circiter, celebratur Pascha. Quare Romani hoc 25 die martii celebrabant Ilitaria, id est festa leviae et ludos publicos, ac dies hilares: quod eo tempore iterum sol, peragrato Zodiaci spatio per omnes signorum stationes, ad nos redeat. Plura vide apud Petrum

Bongum, libro De Numer. mysteriis, pag. 430.

Notant R. David et Vatablus hic longitudinem ab Oriente ad Occidentem, latitudinem a Meridie in Septentrionem spectari, uti spectant et describunt cosmographi. Nam alioqui Iudaeae longitudo a Meridie in Aquilonem, latitudo ab Oriente in Occidentem spectabatur: illa enim parte longius excurrerat, haec aretabatur.

SANCTIFICATUM ERIT IN OMNI TERMINO EJUS PER CIRCUTUM, — q. d. Hoc terrae spatium iam dimensum separate et dicale Deo, non ad solum templum (hoc enim tantum habebat 500 calamos ad quamlibet mundi plagam, uti patet ex cap. xlii, 16 et seq.), sed etiam ad habitationem et usum sacerdotum qui Dei sunt ministri.

Censet S. Hieronymus tantum hic designari locum sacerdotibus circa templum, dum in eo erant ministraturi: nam alias, cum non ministrabant, habitabant sparsi per totam Judaeam. Similiter vers. 3, jubet Levitis aedificari viginti gazophylacia circa templum, dum scilicet in eo ministrabant. Nam alii omnibus non sufficissent centum, nec mille. Sed hoc de loco sacerdotum in dubium revocari potest. Ingens enim eis hic assignatur, scilicet 25 millium calamarum, quae faciunt quinquaginta millaria, uti ostendam in fine cap. xlvii.

2. ET ERIT EX OMNI PARTE SANCTIFICATUM. — Clare veritatem Vatablus: Inde (id est ex hac prima parte oblationis) spatium quadratum quoqueversus quingentorum calamarum cedet sacerdoti loco, id est erit pro sanctuario. Ex toto sacerdotum loco descripti et designati hic templum.

QUINGENTOS PER QUINGENTOS, — id est quingentos ad singula latera. Est hebraismus. « Quingentos, » non cubitos, sed calamos intellige, ut patet ex dictis cap. xlii, 16. Ita S. Hieronymus.

QUINGAGINTA CUBITIS IN SUBURBANA EIUS. — « Suburbana, » hebraice מִגְרָם *migras*, vocat locum neque arboribus constitum, neque domibus occupatum, sed relictum vacuum, ut veritatem Vatablus, reverentiae et sanctitatis, aequae ac decoris causa, ut scilicet templum esset magis conspicuum. Ita S. Hieronymus.

Alter Vilalpando pag. 23. Per « suburbana » enim accipit atrium Gentium, quod putat hic describi. Sed illud non recte vocatur « suburbana. »

3. ET A MENSURA ISTA. — A, id est in. Sic enim hebraice *min* saepe ponitur pro *bet*. Porro in mensura ista, id est in calamo, q. d. Metieris locum hunc Deo consecratum, puta longitudinem 25 millium, et latitudinem decem millium calamorum eadem mensura, qua mensus est templum, cap. xlii, 16, scilicet calamo, atque in hoc spatio designabis locum pro templo. Male ergo putant nonnulli hic describi stationem Levitarum.

4. SANCTIFICATUM DE TERRA, — q. d. Hic locus et terra Juda erit separatus et sanctificatus, ita ut in eo construat templum, et circa illud post in-

tersectum spatium 50 cubitorum, ut dixi vers. 2, construantur domus sacerdotum.

Nota moraliter hunc locum pro residentia Pastorum et Sacerdotum, utpote quos Deus hic in circuitu templi residere et habitare voluit. Vide H. Pintum hic.

5. VIGINTI QUINQUE AUTEM MILLIA, — alia scilicet praeter illa, quae iam sacerdotibus assignata sunt. Jubet enim hic Levitis tantumdem spatii admetiri, quantum admensus est sacerdotibus: « Eadem, ait S. Hieronymus, assignantur hic spatia in longitudine et latitudine pro multitudine Levitarum, quae habet paucitas sacerdotum. » Describitur hic ergo portio et sedes Levitarum iuxta templum; utpote in quo et ipsi Domino ministrabant, et sacerdotibus subserviebant, ut nostris presbyteris diaconi. Aliter haec distinguit S. Hieronymus; censet enim haec ad praedicta, et ad sacerdotem pertinere. Levitis vero assignat seorsum dimensionem civitatis, scilicet 25 millia longitudinis, et quinque millia latitudinis, ita ut sors eorum minor fuerit sorte sacerdotum quinque millibus in latitudine.

ISTI POSSEDERUNT VIGINTI GAZOPHYLACIA, — scilicet in templo, id est in atrio sacerdotum. Necessse enim erat ut per vires suas ministrabant, ibi aequae ut sacerdotes, sua haberent habitacula. Ita R. Salomon et Maldonatus.

Alii censent hic praecipui, ut in eorum sorte viginti construantur cubicalia. Sed quid haec inter tot et tantos? Multa enim eorum millia multo plures mansiones et aedes posebant: unde et sors eorum aequatur hic sorti sacerdotum. Nam loci spatium spatio sacerdotum par et aequale eis hic assignatur, scilicet quod habet in longitudine 25 millia calamarum, et 10 millia in latitudine.

6. ET POSSESSIONEM CIVITATIS. — Tertiam hic sortem et partem, scilicet civitatis et civium Jerusalem, dimittit, eamque in longitudine parem sorti sacerdotum et Levitarum; sed in latitudine inferiorem et imparem, scilicet calamarum quinque millium, cum illorum esset decem millium, assignat. Discant hic principes quam ampla Deus suis sacerdotibus et ministris habitacula concesserit, ut ipsius civitatis spatium superent: quantum non vetet, sed permittat ut, cum numerus civium, qui iam Babylone redeuntium exigui erant, creverit, ipsi spatia haec dilatent. Ita olim in Thebaide et Aegypto urbes integras plura millia monachorum, quam civium laicorum continebant. Ita etiamnum Romae potiorum partem Ecclesiarum et Ecclesiasticorum videmus. Rursum in condenda civitate, puta Jerusalem, Deus incipit a templo et loco sacerdotum, eumque antea omnia designat. Idem imitentur principes.

SECUNDUM SEPARATIONEM SANCTUARIUM. — Hebraice *B* regione oblationis sanctitatis, id est portiois sacerdotum et Levitarum, q. d. E regione sortis, sive post sortem sacerdotum et Levitarum construes civitatem. Describit hic Deus ideam fidela

hic taxari eas, quæ in communi tempore dedicatione offerendæ erant. Maldonatus putat hic taxari sacrificia principum: sed sacrificia non sunt primitiæ, et illa taxantur cap. seq. Melius ergo S. Hieronymus cum Hebræis proprie primitias frugum, v. g. tritici, hordei, etc., Deo et sacerdotibus offerendæ hic taxari autumant, ne aut sacerdotum avaritia plus exigeret, aut laicorum minus daret, quam par erat. Jubet ergo ut sexagesima pars frugum pro primitiis Deo detur: jubet enim dari sextam partem ephi, quæ est sexagesima pars cori.

Notant Hebræi hic taxari primitias juxta imam taxam. Tradunt enim ipsi, pro primitiis nec minus quam sexagesimam, nec plus quam quadragesimam partem dari locuisse. Unde S. Hieronymus: « Inter quadragesimam, aut, et sexagesimam licet offerri quodcumque voluissent. »

14. MENSURA QUOQUE OLEI. — Jubet hic in sexagesimam partem farinæ, quæ pro primitiis offertur, misceri centesimam partem olei. Nam decima pars bati, sive ephi, est centesima pars cori. Corus enim continet decem batos, sive ephi.

15. ET ARIETEM UNUM. — Hebræice אֶרֶב (eres) esse ephod, id est peccudem unam, non agnam aut feminam, ut volunt Hebræi, sed masculum. Unde Noster docte veritatem arietem. » Mascula enim Deo in sacrificio offerenda erant.

DE GREGE DUCENTORUM, — *q. d.* Qui ducentas haberint oves, unam, puta ducentasimam, dabit Deo in sacrificio.

16. OMNIS POPULUS TERRE TENEBITUR PRIMITIIS HIS PRINCIPUM, — scilicet sacerdotum, hoc est Pontificum. Minus recte alii regem intelligunt (1): nam Pontifici, non regi, ex jure divino dandæ sunt primitiæ. Aliter ergo hic sumitur princeps, quam cap. seq. et cap. XLV, 3. Sensus est, *q. d.* Populus dabit Pontifici hæc primitias, ut iis ipse sustineat onus offerendi holocausta et victimas in sab-

(1) Observat tamen Meyerus in *Dissert.*, pag. 56, hanc yriam oblationem principi dandam, non esse eam, quam lege tenebantur dare sacerdotibus. Nam oblatio lege Mosaica mandata, non erat de grege, sed de area et editu torcularis, vid. Num. xv, 19, 20; xviii, 12 et seqq. et supra XLV, 30. Hæc autem erat principi donanda, partim, ut ex maxima ejus parte pro dignitate sustentaretur, partim, ut inde daret, quod ad sacrificium pro peccato, ad munus, seu sacrificium farreum, holocaustum, et eucharistica, non particularia, sed generalia, votius cœtus, requirebatur, ideo vers. seq. additur: « ad implendum pro domo Israel. »

batis, Calendis, aliisque festis pro toto populo. Ita S. Hieronymus, Vatablus et passim Hebræi. Hoc est enim quod subdit:

17. ET SUPER PRINCIPEM ERUNT HOLOCAUSTA, etc. — *q. d.* Principi, et principis quasi humeris incumbet onus holocaustorum, etc.

18. PRIMO MENSE. — Nisan, qui partim martio, partim aprili nostro respondet, estque primus ab æquinotio verno, ideoque Paschalis, Exod. cap. xii, vers. 2.

UNA (id est prima die) MENSIS. — Sic sæpe alibi per enallagen cardinalis numerus ponitur pro ordinali, unus pro primo.

19. ET TOLLET SACERDOS DE SANGUINE (sacrificii, vel piaculi) QUOD ERIT PRO PECCATO, ET PONET IN POSTIBUS DOMUS, — scilicet templi. Ita Hebræi.

ET IN QUATTOR ANGULIS CREPIDINIS (non atrii, ut volunt Rabbinii, sed) ALTARIS. — Hoc enim duplicem habebat crepidinem, eaque hebræice vocatur אֲזָרָה azara, cap. XLIII, 14, æque ac hic.

ET IN POSTIBUS PORTÆ ATRII INTERIORIS. — Atrium interius erat atrium sacerdotum, ut dixi, cap. XLII, 3. Minus recte R. David per atrium exterius accipit atrium feminarum, per interius virorum.

22. ET FACIET (id est sacrificabit) PRINCIPES, — non per se, sed sacerdotes, ut explicatur cap. seq. vers. 2.

23. QUOTIDIE SEPTEM DIEBUS, — id est quotidie septem vitulos, et septem arietes, idque per septem dies. Ita Hebræus, Vatablus et Maldonatus. Hæc victimæ videntur hic præscribi soli principi. Nam festi et populi aliæ et plures erant victimæ, quæ præscribuntur Num. xxix, 43 et seqq.

24. SACRIFICIUM EPHI PER VITULUM. — Pro sacrificio hebræice est מִנְחָה mincha, id est sacrificium farreum, sive simila, *q. d.* Offeret ephi simiæl cum singulis vitulis, et cum singulis ephi miscet unum hin olei. De hin, ephi, aliisque mensuris Hebræorum vide diæta in calce Pentateuchi.

25. IN SOLEMNITATE, — scilicet festi Tabernaculorum: hoc enim die 15 mensis septimi celebrabatur, Levit. xxiii, 39.

TAM PRO PECCATO, — *q. d.* Dixi de victimis, simila, et oleo offerendis in festo Pasche, eadem intelligenda, et eodem prorsus modo ac mensura servanda sunt in festo Tabernaculorum. Ita Vatablus, Maldonatus et alii. Ex hisco victimis, habaminibus, ceterisque omnibus patet hæc ad litteram spectare templum et rempublicam Judaicam.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Præscribit sacrificia principi, et vers. 16, legem fert de donis et legatis principis, denique, vers. 19, præscribit locum et cultus victimarum.

1. Hæc dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris, quæ respicit ad Orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit: die autem sabbati aperietur sed et in die Calendarum aperietur. 2. Et intrabit princeps per viam vestibuli portæ deforis, et stabit in limine portæ: et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: et adorabit super limen portæ, et egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam. 3. Et adorabit populus terra ad ostium portæ illius in sabbatis, et in Calendis, coram Domino. 4. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino: in die sabbati sex agnos immaculatos, et arietem immaculatum. 5. Et sacrificium ephi per arietem: in agnis autem sacrificium quod dederit manus ejus: et olei hin per singula ephi. 6. In die autem Calendarum vitulum de armento immaculatum: et sex agni et arietes immaculati erunt. 7. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium: de agnis autem, sicut invenerit manus ejus: et olei hin per singula ephi. 8. Cumque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portæ ingrediatur, et per eandem viam exeat. 9. Et cum intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis, ut adoret, egredietur per viam portæ Meridianæ: porro qui ingreditur per viam portæ Meridianæ, egredietur per viam portæ Aquilonis: non revertetur per viam portæ, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. 10. Princeps autem in medio eorum cum ingredientibus ingrediatur, et cum egredientibus egredietur. 11. Et in nundinis, et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem: agnis autem erit sacrificium sicut invenerit manus ejus: et olei hin per singula ephi. 12. Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino: aperietur ei porta, quæ respicit ad Orientem, et faciet holocaustum suum, et pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati: et egredietur, claudeturque porta postquam exierit. 13. Et agnum ejusdem anni immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino: semper mane faciet illud. 14. Et faciet sacrificium super eo cata mane sextam partem ephi, et de oleo tertiam partem hin, ut miscetur simila: sacrificium Domino legitimum, iuge atque perpetuum. 15. Faciet agnum, et sacrificium, et oleum cata mane mane: holocaustum sempiternum. 16. Hæc dicit Dominus Deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis: hæreditas ejus, filiorum suorum erit, possidebunt eam hæreditarie. 17. Si autem dederit legatum de hereditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis, et revertetur ad principem: hæreditas autem ejus, filius ejus erit. 18. Et non accipiet princeps de hereditate populi per violentiam, et de possessione eorum: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis: ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua. 19. Et introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portæ, in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes, quæ respiciebant ad Aquilonem: et erat ibi locus vergens ad Occidentem. 20. Et dixit ad me: Iste est locus ubi coequent sacerdotes pro peccato, et pro delicto: ubi coequent sacrificium, ut non offerant in atrium exterius, et sanctificetur populus. 21. Et eduxit me in atrium exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii, et ecce atrium erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii. 22. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta par latum: mensuræ unius quatuor erant. 23. Et paries

per circuitum ambiens quatuor atriola: et culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum. 24. Et dixit ad me: Hæc est domus culinarum, in qua coquent ministri domus Domini victimas populi.

1. PORTA ATRII INTERIORIS, — id est atrii sacerdotum. Hæc est porta clausa, de qua dixit cap. XLIV, vers. 2 et 3. Hanc jubet hic aperiri principi in Sabbatis et Calendis.

Nystice S. Hieronymus: « Sex diebus, ait, quibus operamur in mundo, porta Orientalis atrii interioris clausa nobis est. Postquam autem venerimus ad diem septimum, id est ad diem sabbati, in quo æterna requies est: sive ad diem Calendarum, quando post cæcam noctem, et horribiles tenebras lucis exordium est, aperitur nobis porta Orientalis: si quis nostrum per merita virtutum ducis nomen et dignitatem fuerit consecutus, per viam vestibuli portæ deforis, hoc est mundi hujus labores et portam Ecclesie, quæ adhuc in terrenis finibus posita est, ingrediatur, non interius atrium (hoc enim in presenti loco scribitur), sed ad limen portæ interioris, et stabit in ea. »

2. INTRABIT PRINCEPS PER VIAM VESTIBULI PORTÆ DEFORIS (id est exterioris, ut vertunt Chaldaei et Tigurina quæ scilicet erat in atrio laicorum): ET STABIT IN LIMINE PORTÆ, — interioris, inquit S. Hieronymus, quæ scilicet erat in atrio sacerdotum, q. d. Princeps intrabit per portam atrii laicorum, pergetque usque ad portam atrii sacerdotum, ut inde spectet sacrificia, quæ per sacerdotes offert in ipsorum atrio. Sicut enim nemo laicus, sic nec princeps poterat ingredi atrium sacerdotum, sed soli sacerdotes: princeps amen proxime ad illud accedebat, adeoque consistebat in porta atrii sacerdotum, ibique sedem regalem habebat, in qua sederet si vellet, aut juxta eam staret, si mallet: enim stabit præsentiam et consistentiam significat, non situs qualitatem: stabit ergo, id est eo loco consistet et deget, sive stando, sive sedendo, sive genuflectendo. Sedem hanc regis juxta atrium sacerdotum graphice representat Adrichomius in effigie Hierosolymæ et templi, num. 93. Simili modo olim reges christiani prohibebantur ingredi chorum sacerdotum, et cogebantur ante chorum in templo cum populo consistere, ut Theodosium consistere coegit S. Ambrosius. Idem etiamnum servant Græci, qui chorum in quo Missas celebrant, undique clausum, nec ulli, nisi sacerdoti ejusque ministris, pervium habent. Discant hic principes ex sanctione Dei, quantam modestiam exhibere in templo, quamque sacerdotes, quasi Dei ministros, venerari debeant.

PORTA AUTEM NON CLAUDETUR USQUE AD VESPERAM. — Causam dat S. Hieronymus: « Ut post principem, inquit, omnis populus terræ adoret contra ostium portæ illius; adoret autem in Sabbatis et in Calendis, quando aperitur porta. »

ET FACIENT, — id est offerent, sacrificabunt.

3. ET ADORABIT POPULUS TERRÆ AD OSTIUM PORTÆ, — scilicet foris post principem: princeps enim in ipso limine portæ consistebat et adorabat.

5. ET SACRIFICIUM. — Hebraice, *mincha*, id est sacrificium, sive libamen similæ erit mensura ephi.

IN AGNIS AUTEM SACRIFICIUM QUOD DEDERIT MANUS EJUS, — q. d. Libamen et mensuram similæ ad agnos, quos immolabit princeps, non prescribo: det ipse tantum, quantum volet; ita tamen ut *olet hin per singula ephi* similæ, quæ dare voluerit, addat et misceat. In omnibus enim victimis animalium addenda erant similia, oleum, sal et thus, quasi libamina et condimenta sacrificii, uti dixi sæpius in Levitico.

6. VITULUM DE ARMENTO. — Hebraice בן בקר *ben bacar*, id est filium bovis, sive vaccæ, id est vitulum juvenem et tenerum, qui adhuc matrem, puta vaccam, sequitur.

7. EPHI QUOQUE (similæ) PER ARIETEM FACIET SACRIFICIUM. — Hebraice, *mincha*, q. d. Ad quemlibet arietem offeret ephi similæ pro mincha, id est sacrificio, sive libamine farreo. Passim enim hic, uti et Levitic. II, sacrificium; hebræum *mincha*, vocatur similæ oblatio et libatio.

● SICUT INVENERIT MANUS EJUS, — sicut dare poterit et voluerit. Vide dicta vers. 5.

8. CUMQUE INGRESSURUS EST PRINCEPS, PER VIAM VESTIBULI PORTÆ — Orientalis, ut dixit vers. 2. Duo hic sancuntur, duplexque statuitur discrimen inter principem et populum. *Primum*, ut princeps solus per portam Orientalem ingrediatur, eaque alias clausa, illi ingrediendi aperiat, et eo egresso claudatur ad vesperam: populus vero per portam Meridionalem et Aquilonarem ingrediatur et egrediatur, ut dicitur versu seq. *Secundum*, ut princeps per eandem portam ingrediatur: populus vero per unam ingressus, per alteram et adversam egrediatur, uti statuitur vers. 10. Ita S. Hieronymus, Vilalpando, Maldonatus et alii.

Hinc recte infert Vilalpando, pag. 396, in fine, id multo potiori jure sacerdotibus in altari et templo ministraturis liceisse, quod principi licebat. Nam a sacerdotibus sanctitas, sapientia, divini cultus observantia, atque religio major exigebatur, quam a seculari principe, cui maximi privilegii loco dabatur, ut usque ad limen (vel postmodum) interioris adoraturus ingrederetur, ulterius progredi omnino prohibebatur: cujus quidem contemptæ legis severissimas pœnas luit Ozias rex, percussus lepra a Deo, II Paral. XXVI, vers. 16 et 19.

Moralis causa erat, ut significaret principem, æque ac sacerdotes, aliam decere viam, id est vi-

tam et mores, quam populum, puta peculiare et sanctiores. Aliter R. Salomon, R. David, et Hebræi: censent enim hic statui legem tantum de Sabbatis et Calendis, ut scilicet hisce festis tam princeps quam populus una porta ingredi, altera vero egredi debeat: idque putant sanciri vers. 9 et 10. Verum prior sententia verior est.

9. CUM INTRABIT POPULUS. — Statuitur hic ut populus per portam, non Orientalem, sed Meridionalem ingressus, Aquilonari egrediatur; ingressus vero Aquilonari porta, per adversam, scilicet Meridionalem, egrediatur.

Causam dant Hebræi, ne finita oratione quæ fiebat in medio atrii Orientali coram Domino, converteretur adorans contra templum, ad eandem portam reversurus, itaque dorsum obvertere templo: quod rusticum fuisset et incivile. Verum æqua erat conversio, scilicet lateralis, sive per eandem, sive per diversam portam quis egrediretur; tanque tergum, aut potius latus obvertebat ingrediens per unam portam, et egrediens per alteram, quam ingrediens et egrediens per unam eandemque. Verior ergo causa fuisse videtur, ut in tanta populi turba facilius esset transitus. Si enim eadem porta, qua ingressi erant, egressi fuissent, occurrissent venientibus et intrantibus, itaque invicem sese in transitu impedivissent, dum hi volunt ingredi, illi egredi, quod vitatur, si hi, qui una porta ingrediuntur, alia egrediuntur. Id experimur hic Romæ in Basilicis Apostolorum et Martyrum, dum sunt stationes solemnes.

Tropologice, significatur in via et cultu Dei non esse egrediendum, sed progrediendum, ut cum Apostolo, quæ retro sunt obliviscentes, in priora nos extendamus, ait S. Hieronymus.

10. PRINCEPS AUTEM IN MEDIO EORUM, — id est princeps per portam ingrediatur, quæ media est inter Meridionalem et Aquilonarem, quibus populus ingrediatur: sic enim quasi in medio populi, utroque ex latere intrantis, ingrediebatur princeps.

CUM INGREDIENTIBUS INGREDIATUR, — id est eodem tempore, quo alii ingrediuntur, in medio eorum, ut jam dixi, ipse ingrediatur; et eodem tempore, quo alii egrediuntur, egrediatur ipse.

11. IN NUDINIS. — Hebraice בחגגין *bachaggin*, id est in festis.

12. CUM AUTEM FECERIT PRINCEPS, — cum ostulerit per sacerdotes, uti dixit vers. 2.

SPONTANEUM HOLOCAUSTUM, — aut spontaneas victimas pacificas, vel Eucharisticas, q. d. Princeps, cum præter sacrificia, quæ hic in festis ei præscribuntur, voluerit aliis diebus sponte sua sacrificium offerre, aperietur illi porta Orientalis, sicut in festis. Ita Hebræa, Maldonatus et alii.

14. CLIP MANE MANE, — id est singulis diebus mane. Est græcismus: *manè* enim Græcis idem est, quod *secundum*, per: geminatio vero significat distributionem universalem, q. d. Per singula mane.

16. HEREDITAS EJUS (filii principis) FILIORUM SUORUM ERIT. — q. d. Transmittit filius ad posteros suos hanc hereditatis partem, a patre principe dono acceptam. Loquitur de parte bonorum regalium, ut patet ex vers. seq.

17. LEGATUM (hebraice מַטְוֶה *mattova*, id est donum, uti præcessit) USQUE AD ANNUM REMISSIONIS, — scilicet jubilei, de quo dixi, Levit. XXV, 13; illo enim possessiones venditæ ad primos venditoris, sive dominos, revertebantur. Statuitur hic discrimen inter dona, quæ princeps dat filiis, et ea quæ dat servis, scilicet, ut servis, id est subditis, data revertantur ad principem in Jubileo, filiis vero data non revertantur. Hoc enim est, quod ait: « Hereditas autem ejus, filiis ejus erit, » quod clarius dicitur Hebræa: « Veruntamen hereditas ejus filiorum ejus (id est filii ejus ab eodono data) ipsorum erit. »

Hinc docet S. Hieronymus (qui per principem intelligit pontificem) sacerdotes filii non debent relinquere bona Ecclesiastica, sed tantum hereditaria: « Suggillat, inquit, non solum illius temporis sacerdotes et principes, sed nostri quoque, qui ditiores fiunt sacerdotes dignitate, et præter ea, quæ sibi Domini dispositione debentur, tollunt a pauperibus per violentiam; vel sub honoris nomine divites spoliunt, ut ipsis quoque filiis suis, quibus paterua debetur hereditas, nil debeant derelinquere nisi quod sibi a parentibus derelictum est. Ergo qui ditior est sacerdos, quam venit ad sacerdotium, quidquid plus haberit, non filiis debet dare, sed pauperibus, et sanctis fratribus, et domesticis fidei, qui vincunt merita liberorum: ut reddat ea, quæ Domini sunt, Domino suo, qui loquitur in Evangelio: Quidquid uni istorum fecistis, mihi fecistis. Ipse enim in pauperibus suscipitur hospitio, vitatur in carcere, nudus tegitur, sitiens bibit, saturatur esuriens. Ut non dispergatur populus meus: dispergit ergo populum Dei, et aufert ab eo possessionem fidei sempiternam qui aliena dona, vel bona, vel rapina, vel adulatione, vel blanditiis, vel prætextu religionis filiis fratribusque et consanguineis derelinquit. » Hæc S. Hieronymus. Vide dicta cap. XLIV, 23.

18. PER VIOLENTIAM. — Vatablus vertit: Ut per vim et oppressionem de ipsorum possessione eos deficiat.

19. ET INTRODUXIT ME PER INGRESSUM, etc. — Vatablus vertit: Porro introduxit me per ingressum, qui erat in latere portæ (Orientalis atrii sacerdotum) ad eorum sanctas, quæ versæ erant ad Aquilonem.

20. ET SANCTIFICATUR POPULUS, — contactu aut præsentia carnis sanctificaturum: quidquid enim sanctum tangebatur, sanctum putabatur. Simile dixit de vestibulo sacris cap. XLV, 19. Sancti Deus res sanctas, uti victimas, loco congruo et sancto asservari, ne in profano inter laicos vilescerent, aut minus reverenter haberentur. Unde S. Hiero-

ronymus: «Significat, inquit, ne facile non sanctificatissaneta tribuamus, nec mittamus juxta Evangelium margaritas ante porcos, nec demus sanctum canibus.»

21. **EDUXIT ME IN ATRIUM EXTERIUS.** — scilicet in atrium populi, uti paulo ante dixit: interius enim atrium erat sacerdotum. Hinc ergo videtur, quod in atrio laicorum per quatuor ejus angulos fuerint atriola separata, et pariete sive muro circumseptata, ut dicitur vers. 23, in quibus erant culinæ ad coquendas partes victimarum pacificarum, laicis offerentibus ex lege debitas, quas deinde in eodem atrio comedeabant epulantes, et gaudentes coram Domino: atrium enim sacerdotum non sufficisset omnibus hisce coquendis, cum partes sacerdotum et Dei ibi coquende essent. Deinde molestum fuisset, presertim in hieme et frigore, singulas laicorum carnes coctas ex uno atrio in aliud transferre, et singulis suas reddere et distribuere in tanta populi turba. Aliter Maldonatus; putat enim atrium hoc exterius fuisse in eodem

atrio sacerdotum, dicitque exterius, quia erat extra gazophylacium.

22. **MENSURE UNIUS QUATOR ERANT.** — *q. d.* Quatuor hæc atriola culinarum, in quatuor angulis atrii magni laicorum posita, erant unius et ejusdem mensure, scilicet singula erant longa quadraginta cubitos, lata triginta, ut præcessit. Ita Vatablus.

23. **ET CULINÆ FABRICATÆ ERANT SUBTER PORTICUS.** — Porticus hæc innitebantur parietibus, sive muris atrium ambientibus, de quibus jam dixi. In hisce porticibus dicit edificatas fuisse culinæ ad coquendas victimas. Aliter vertit Vatablus, scilicet *sub muris*, vel *foraminibus foci erant circumcirca*; sicque explicat: *In parte, ait, muri superiore erant foramina, quibus ollas imponebant, inferne autem alia foramina ad subjiciendum ignem.*

24. **IN QUA COQUENT MINISTRI DOMUS DOMINI VICTIMÆ POPULI.** — Sicut victimæ, utpote sanctæ, a solo sacerdote mactabantur, ita et earum carnes a solis templi ministris, puta a Levitis, coquebantur etiam in atrio laicorum.

CAPUT QUADRAGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videtur Propheta aquas ex templo manantes. Deinde, vers. 13, dicitur terra inter duosdam tribus.

1. Et convertit me ad portam domus, et ecce aquæ egrediebantur subter limen domus ad Orientem: facies enim domus respiciebat ad Orientem: aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad Meridiem altaris. 2. Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad Orientem: et ecce aquæ redundantes a latere dextro. 3. Cum egrederetur vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos: et traduxit me per aquam usque ad talos. 4. Rursumque mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad genua: 5. et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes. Et mensus est mille, torrentem, quem non potui pertransire: quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis, qui non potest transvadari. 6. Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis. Et eduxit me, et convertit ad ripam torrentis. 7. Cumque me convertissem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis ex utraque parte. 8. Et ait ad me: Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli Orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquæ. 9. Et omnis anima vivens, quæ serpit, quocumque venerit torrentis, vivet: et erunt pisces multi satis postquam venerint illuc aquæ istæ, et sanabuntur et vivent omnia, ad quæ venerit torrentis. 10. Et stabunt super illas piscatores, ab Engaddi usque ad Engallim siccatio saganarum erit: plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimis: 11. in littoribus autem ejus, et in palustribus non sanabuntur, quia in salinas dabuntur. 12. Et super torrentem orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum: non defluet folium ex eo, et non deficiet fructus ejus: per singulos menses afferet primitiva, quia aquæ ejus de sanctuario egredientur: et erunt fructus ejus in cibum, et folia ejus ad medicinam. 13. Hæc dicit Dominus Deus: Hic est terminus in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel: quia Joseph duplicem funiculum habet, 14. Possidebitis autem eam singuli æque ut frater suus: super

quam levavianum meam ut darem patribus vestris: et cadet terra hæc vobis in possessionem. 15. Hic est autem terminus terræ: ad plagam septentrionalem, a mari magno via Bethalon, venientibus Sedada, 16. Emath, Berotha, Sabarin, quæ est inter terminum Damasci et confinium Emath, domus Tichon, quæ est juxta terminum Auran. 17. Et erit terminus a mari usque ad atrium Enon terminus Damasci, et ab Aquilone ad Aquilonem: terminus Emath, plaga septentrionalis. 18. Porro plaga orientalis de medio Auran, et de medio Damasci, et de medio Galaad, et de medio terræ Israel, Jordanis disternans ad mare Orientale, metedini etiam plagam *de Media*, 19. Plaga autem australis meridiana, a Thamar usque ad aquas contradictionis Cades; et torrens usque ad mare magnum: et hæc est plaga ad meridiem australem. 20. Et plaga maris, mare magnum a confinio per directum, donec venias Emath: hæc est plaga maris. 21. Et dividetis terram islam vobis per tribus Israel: 22. et mittetis eam in hæreditatem vobis, et advenis, qui accesserint ad vos, qui genuerint filios in medio vestrum: et erunt vobis sicut indigenæ inter filios Israel: vobiscum dividet possessionem in medio tribuum Israel. 23. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitur possessionem illi, ait Dominus Deus.

1. **AD PORTAM DOMUS.** — id est templi. Maldonatus per *domum* accipit Sanctum sanctorum. Porta hæc erit Orientalis, ut patet ex sequentibus.

Et ecce aquæ egrediebantur. — Queritur, quoniam hæc aquæ? Respondet Vilalpando fuisse aquas subterraneas templi, quæ per canales ductæ in atrium sacerdotum effluebant, quæ tum victimæ, tum ipsum lanienæ solum assidue lavabatur. De quibus S. Hieronymus in cap. xl. *Ezech.* 41: «Ad latus exterius, inquit, juxta Septuaginta, oratorium fabricatus, qui holocaustum, cineres, et carnium virulentias efferebat exterius.» Sanguis enim, alique humores et excrementa tot victimarum quotidie, fetorem intolerabilem creavissent, nisi his aquis abluta per canales et aqueductus foras propulsa fuissent. De hisce aquis et aqueductibus ita scribit Aristæus, oculus testis, lib. *De LXX Interpret.*, sub initium. Erant in templo occulta receptacula aquarum, quæ ad diluendum sanguinem jugularum hostiarum funduntur, quarum fluxus tam assiduus est, ut perennis fons videatur. Et ad hoc sunt juxta aræ basin frequentes aperture, solis ministris cognite. Sed mirabilis est, et fere inenarrabilis subterraneorum conceptaculorum magnitudo, quæ ad quinque usque stadia per circuitum templi cuncta penetrat. Plumbeæ ad ea fistule quocumque per muros, et templi solum, quibus omnia abluantur mundenturque, descendunt.

Tales aqueductus et subterraneos et supraterraneos videmus Romæ, ac imprimis S. D. N. Sixti V in Quirinali, et Pauli V in Janiculo, sive Montorio. Plinius hosce aqueductus vocat orbis miracula. Caus eorum ab eo sic describitur, lib. *XXVI*, cap. *xv*: «Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati a Caio Cesare, et peracti a Claudio: quippe a quadagesimo lapide ad eam excelstatem, ut in omnes urbis montes levarentur: influxere Curtius, atque Cæruleus fontes. Erogata in id opus sestertium ter millies.

Quod si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, eurypis, hortis, suburbaniis villis, spatiosque adveniens extructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in orbe terrarum. Porro aqueductus Salomonis hisce Romanis fuisse mirabiliores docet Vilalpando, pag. 563. Hic adhuc Roma plena est, ideoque in singulis pene plateis exstant foricæ et ostiola, quibus sordes in hosce aqueductus et cloacas subterraneas, tandemque in Tiberim devolvantur, adeo ut Roma in imo videatur concava, et stare in forniciibus, miramque sit eam hiatis et terre motibus sæpius non concuti, imo conquassari.

Allegorice et potius, hæc aquæ significant tum aquas baptismi, quæ e limine templi, id est a Christo, qui est via et veritas; et ab altari crucis, puta e latere Christi, profluxerunt, omniaque gratiarum genera, quæ ex illis emanarunt; tum Evangelicam doctrinam, ait S. Hieronymus, de qua dixit Propheta, cap. *xxxvi*, 23: «Effundam super vos aquam mundam, et mundabitini ab omnibus iniquitatibus vestris.» Et Zacharias, cap. *xiv*, 8: «Et erit in illa die: Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem: medium earum ad mare novissimum: in æstate, et in hieme erunt.» Nam, ut ait Isaias, cap. *ii*, 3: «De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.» Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Vatablus, Maldonatus, Pintus et alii, *g. d.* Per totum orbem dispergerentur doctrina, baptismus, lex et gratia Christi. Nominat duo maria, Orientale, scilicet Mortuum; et Occidentale, scilicet Mortiferum, quia hæc erant limites Palestinae, et populi Dei; ac per illa quævis alia intelligit. Ita S. Cyrillus *ibid.* De his aquis ait Christus, *Joan.* *vii*: «Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.»

Et Psaltes, *Psalm. xxii*: « Super aquam refectionis educavi me. » Et *Isaias, cap. xii*: « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. » Et *cap. xxxv, 6*: « Scissae sunt in deserto aquae, et torrentes in solitudine. Et quae erant arida, erit in stagnum, et alieni in fontes aquarum. » E contrario *Jeremias, cap. v*, juxta Septuaginta, increpat Iudeos, quod carent ad aquas Aegypti: « Quid vobis, ait, et viae Aegypti, ut bibatis de aquis Geon? » qui hebraice dicitur *גִּיזְרֵי שִׁיחַר*, id est turbidus atque cœcinosus; hic est Nilus. Tales aquae sunt dogmata hereticorum, inquit S. Hieronymus.

2. *EDUXIT ME PER VIAM PORTE AQUILONIS.* — « Per viam porte, » id est per portam: Hebraei enim nomen *viam* addunt per pleonasmum, *q. d.* Angelus me circumduxit per portam atrii utriusque, ut totum templum circumambularem.

ET CONVERSI ME AD VIAM FORAS. — Clare vertit Vatablus: *Circuire me fecit in viam foras ducentem ad portam exteriorem* (scilicet Aquilonarem) *in viam qua tendit in Orientem.* Reductus est ergo hic Propheta ad portam Orientalem templi, ad quam primo ductus fuerat, *cap. xl, 6.*

ECCE AQUAE REDUNDANTES. — Ille ipse quas viderat *vers. 1*, per dextram templi latus desinentem, templum circumambientes, ad portam Orientalem rediunt. Non enim quatuor erant rivi, ut nonnulli putarunt, sed unus tantum ad dextram latus fluxus, ait Maldonatus; sed hic rivus variis locis per canales et epistomata erumpit. Unde Hebraei et Vatablus putant Prophetam vidisse primo aquam orientalem e limine, postea ex loco, qui suberat lateri domus. Alii dicunt Prophetam vidisse aquam scaturientem e limine, quod erat prope latus parietis domus.

3. ET MENSUS EST. — *To et* redundat per hebraismum: alioqui enim pendet sententia.

5. *AQUAE PROFUNDI TORRENTIS.* — Hebraice: *Aqua natationis torrentis, qui non potest transvadari*, id est quae ita intumuerat, ut non nisi natando transvadari possent. Ductus est Propheta ad aquas sensim profundiores, scilicet primo, profundas usque ad talos; unde Chaldaeus vertit, *usque ad aquas talorum; deinde, usque ad genua; tertio, usque ad femora et renes; quarto, excedentes staturam hominis, ut natando transvenda forent.* Symbolice, haec aquae sensim crescentes significabant res Iudeorum Babylone redemptum, post templi reedificationem, ex parvis initiis ingens incrementum accepturas. Aquae enim honorum affluentiam significant, ut patet *vers. 8 et 9. Isaias LXVI, 12*: « Ecce, inquit, ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam augetis. »

Allegorice et potius, significabant, ait Maldonatus, Ecclesiam, et Evangelicam doctrinam parvo sumpto initio, ab Jerusalem per totum terrarum orbem longe lateque propagandam, donec dominetur Christus « a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum, »

Psalm. lxxi, 8; omnesque gentes, ad quas ea *perstrata* pervenerit, a corruptione morum, errorumque pravitate curandas. Aut, primi mille cubiti mensuram Christianorum ordinem denotant, qui incipientium appellatur, qui minore gratiarum copia perfunditur (nempe usque ad talos), id est donec in mandatis Dei ambulent, ut Scriptura loqui solet, consilia vero non servant. Alii mille cubiti, proficientes significant, qui ad praecepta consilia etiam Evangelica adjungere conantur, sed nondum ad perfectionem pervenerunt. Alii mille, perfectos, quibus usque ad lumbos aqua circumfudit, id est tantum gratiae accipiunt a Deo, ut perfectam castitatem servare possint ac velint, qua homines angelorum vitam imitantur. Postremo, Beatorum statum, qui transvadari non potest; quia oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quae preparavit Deus iis qui diligunt illum, *Isaias LXIV, 4, et I Corinth. II, 9.* Sic fere et Theodorotus. Hinc *Ecclesi. xxiv, 40*, sapientia, quae primo erat exigua, quasi diorix, id est aqueductus, dicitur crevisse in fluvium immensum: « Ego, inquit Sapientia, quasi trames aquae immensa de fluvio. » Et rursus: « Et ecce factus est mihi trames abundantis, et fluvius meus appropinquavit ad mare. »

Sic quoque has dimensiones explicat Antonius Fernandus, *visione XX, sect. II*, ubi et addit, quod aqua primo, genua superans, significabat Christi doctrinam, quae paulatim pervasit et persuasit ut omnes curvarent sibi genu; secundo, perlingens ad renes, significabat quod illa carnis et concupiscentiarum (harum enim sedes sunt renes) latus restringeret; ac ad virginitatem et celibatum multos impelleret; tertio, quod jam transvadari non poterit, sed nando fuerit transmittenda, significabat christianos, praesertim perfectos, in Ecclesia.

Deique gratia quasi pisces natare. Porro haec aqua egrediuntur e sanctuario, hoc est e Spiritu Sancto, qui totius sanctitatis est auctor, item e Christo: erat enim corpus Christi templum Dei, juxta illud *Joan. II, 29*: « Solvite templum hoc, juxta illud quod dixit Christus erat velut sanctuarium, ex quo haec aqua divina scaturivit. Simili modo explicat S. Gregorius, *lib. XIII Moral. cap. xiv*: « Aquam, ait, usque ad talos venire, est jam nos per acceptam sapientiam desiderate rectitudinis vestigia tenere. Qui rursus mille metitur, et Propheta usque ad genua per aquam ducitur: quia, cum boni operis plenitudo tribuitur, ad hoc usque nostra sapientia augetur, ut in pravis jam actibus minimi fluctatur. Qui iterum metitur mille, et Propheta per aquam usque ad renes ducitur: quia videlicet tunc in nobis plenitudo operis exorescit, quando in nobis percepta sapientia omnem quoque, in quantum est possibile, delectationem carnis extinxerit. Qui adhuc mensus est mille, torrentem videlicet quem Propheta pertansit non potuit. Percepta namque perfectione operis, ad contemplationem ducitur, in qua mens suble-

vata in Deo non potest penetrare quod videt. »

Audi et S. Ambrosium in *Apocal. xxi, 1*: « Per torrentem, inquit, Scripturam divinam intelligere debemus, quae de templo, id est de Ecclesia, egreditur, ab ore scilicet praedicatorum; Angelus vero Dominum significat. Angelus itaque Propheta mille cubitos ducit, cum Dominus alicui fideli suo desiderium largitur intelligendi Scripturas. Propheta namque typum tenet eorum, qui divinas Scripturas ad hoc discere volunt, ut ipsi in eis proficiant, et alios per earum scientiam instruant. Milenarius vero numerus perfectionem alienius rei saepe demonstrat. Et prima transductio ad historiam intelligentiam, secunda ad moralem, tertia pertinet ad spirituales. Angelus igitur transducit Prophetam usque ad talos, cum ei historiae intellectum tribuit. Quisquis enim moralem et spirituales intelligentiam in divinis Scripturis investigare desiderat, necesse est ut historiae intelligentiam prius possideat. Secundo, Angelus Prophetam mille cubitos ducit, cum Dominus fidelem suum ad moralem intelligentiam percipiendam accendit; per quam usque ad genua cum transducit, cum moralis scientia sensus ei manifestat. Torrentemque non potuit transvadare, quia profunditatem divinarum celestiumque mysteryorum nullus sicut est, perscrutari potest. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus, sicut dicit Apostolus: Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Et iterum: Videmus nunc per speculum in enigmate; tunc autem facie ad faciem. Hunc torrentem item Paulus transmare se non posse considerans, dicebat: O altitudo divitiarum sapientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus! »

Mirabilem visionem de hisce aquis oblatam Alberto Magno, nimirum quod ipse torquens se in explicandis quibusdam locis difficultibus S. Dionysii, a S. Paulo ad eas ductus sit, et ad domum Aaronis, cumque Apostolo eas siccis pedibus transente, ipse ab eo invitatus, sequi, easque transare non posset; tum acceperit ab eo resolutionem dubiorum occurrentium in *Ecclesiastica Hierarchia* S. Dionysii; ipsiusmet Alberti verbis recenset gravis auctor Ferdinandus Castiglius in *Historia Ordinis S. Dominici*, part. I, lib. III, cap. XLVII.

6. CERTE VIDISTI. — Hebraice *הִרְאִיתְךָ בְּרֵאשִׁית*, an vidisti? *q. d.* Si non bene vidisti, plenius vide et observa; si satis vidisti, audi mysterium pariter et usum, fructumque harum aquarum, scilicet « ligna multa, » id est arbores multas, quas aquae haec irrigant produunt et nutriunt. Mystice, ligna sunt christiani aquis baptismi loti et rigati, ut profertur poma, id est virtutum fructus, de quibus dicitur *Psalm. xciv*: « Tunc exsultabunt omnia ligna sylviarum a facie Domini, quia venit. » Et *Math. III*: « Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. » Rursus magis apposite (quod tamen eodem re-

dit) ligna sive arbores, sunt fides, spes, caritas aliaeque virtutes habituales. Haec enim ex terra cordis nostri aquis Evangelii irrigata nascuntur, ac profertur fructus bonorum actuum (sicut enim fructus ex arbore, sic actus ex habitu proficiuntur) sibi similia; et folia modestie, pietatis, decoris et omnis honestatis externae. Quoties anagogice ex hisce rursus emanantur cotas habituales et actuales beatitudinis, uti mox dicam. Nam gratiae et virtutibus respondet et datur gloria beatifica, ejusque dotes, sicut semini respondet messis, merito merces, victoriae praemium.

8. AD TUMULOS SABULI ORIENTALIS. — Ex Hebraeo *גְּהִילָה* *gehila*, verbi quoque potest, *ad Galticam Orientalem.* Ita Septuaginta, Hebraeus et Vatablus. Tradunt Hebraei amnem hunc in duos rivos fuisse divisum, unum Orientalem, alterum Occidentalem; per quas Latini Orientalem et Occidentalem Ecclesiam intelligunt, aiunt Vatablus, Pintus et alii. Prior ergo, inquit, fluctat in mare Galilaeae, puta Tiberiadis, aut in mare Mortuum sive Sodomorum, quod orientale erat; alter in mare Mediterraneum, quod erit occidentale. Licet Maldonatus per mare Orientale accipiat sinum Persicum; sed hic nimis remotus est a Jerusalem et templo.

Idem quod Ezechiel hic ait, *Missi Zacharias, cap. xiv, 8*, verbis paulo ante citatis.

Noster melius vertit, « ad tumulos sabuli, » haec enim convulsionibus et tumulis significat Hebraeus *gehila*, ut recte docet S. Hieronymus in *Comment.* Jam sensus est, *q. d.* Haec aquae quae ex limine sanctuarii egredientes fluunt versus Orientem, suoque cursu vehementer trahunt arenas, eriguntque tumulos eorum in alveo suo, et descendunt ad planitiem solitudinis, ingrediuntur mare Mortuum, et exhibent ab eo, ita ut maris aquae hujus fluminis ingressa sanentur, et quae prius amara erant, dulcescant, quaeque prius in eo mortua erant, reviviscant. Altitudo ad Jordanem: hic enim ingreditur una parte, et alia egreditur mare Mortuum, ejusque aquae ex parte dulcorat; convolvit quoque effluente tumulos arenae, *q. d.* Aqua haec, quae fluit in Jordanem, postea in mare Mortuum introibit.

Porro ad litteram aquae haec parum sanabant, id est corrigebant, salsedinem maris Mortui, aut torrentium in illud influentium: magis ergo mysticas et antitypas haec aquae intelligere debemus, scilicet aquae baptismi; et per torrentes tendentes in mare Mortuum, perque ipsum mare Mortuum accipere infideles et peccatores mortiferis peccatis obsitos, qui hisce aquis recipiunt salutem et vitam, ac virtutum fructus ferunt uberimos et beatissimos, ut qui antea erant vitiorum vorago, lacus libidinum foetidus, et mare sceleribus amarum ac mortuum, ubi nihil erat vitae, nihil gratiae, nihil vere dulcedinis, in fluvium amicum, suavem, et in ignem mittetur. » Rursus magis apposite (quod tamen eodem re-

Mal ergo, utpote mortui, Christo virisque piis debent quod sint et vivant.

9. ET OMNIS ANIMA VIVENS, QUAE SERPIT (hebraice *אשר ישריץ*, id est que reptat vel nat, puta pisces) VIVET. — Rursum *visitavit*, id est que ebullit, multiplicatur, scaturit instar rannam et piscium. Nam, ut ait Plinius lib. II, cap. II, in mari plura et majora animalia nascuntur, quam in terra ob humoris luxuriam. Hac de causa Propheta Ecclesiam comparat mari, fideles piscibus; quia multi sunt, et virtutibus meritisque magni. Unde explicans, subdit:

ET ERUNT PISCES MULTI. — Pisces sunt christiani, qui renati aquis baptismi vitam gratiae consequuntur. « Baptismus enim corpus tangit, et cor abluunt, » ait S. Augustinus tract. 80 in *Joanem*. Hinc Christus dicitur est *visitavit*, id est *piscis*. Si enim vocis *visitavit* initiales litteras exponas, idem erit quod *visitavit*: *visitavit* *visitavit*, id est Jesus Christus Dei Filius servator. Ita S. Augustinus, lib. XVIII de *Civit. Dei*. Hæc enim admirabilis mutatio, puta maris Mortui, id est peccatoris vivificatio, provenit ex aquis manantibus a limine et ostio Sancti sanctorum, id est a Christo qui est porta cæli, fluuntque in latus dextrum, id est per Christi crucifixi latus dextrum lancea apertum et vulneratum: ex eo enim sanguis et aqua, atque Ecclesie Sacramenta fluxerunt, ait S. Augustinus.

Ubi nota: Communis veterum sententia est, latus Christi in cruce a militibus perfossum, fuisse dextrum, idque putant aliqui hinc predicti ab Ezechiele, cum ait vers. 2: « Et ecce aquæ redundantes a latere dextro. » Ex hoc ergo latere Christi exiit sanguis et aqua, primo, ut quasi duplicem ex se Christus emanaret baptismum, scilicet aquæ in Sacramento, et sanguinis in martyrio: illum enim fidelibus omnibus, hunc martyribus collatum erat. Ita Cyrillus Hierosolymitanus, *catech. 13*; Tertullianus, lib. *De Baptismo*. S. Hieronymus, epist. 83 ad *Oceanum*: « Latus, inquit, Christi percussit lancea, et baptismi atque martyrii pariter Sacramenta funduntur. » Secundo, ut hæc significaretur quod baptismus aquæ ex sanguine Christi haberet vim et efficaciam abluendi peccata. Unde S. Ambrosius, *De Benedict. cap. IV*: « Aqua, inquit, ad lavaerum, sanguis ad prelitium. » Tertio, ut significaretur quod ex latere Christi fluere quasi Sacramenta, quibus formanda et nutrienda erat Ecclesia. Unde Patres latus Christi vocant janam baptismi et cæterorum Sacramentorum: adduntque ex latere Christi dormientis in cruce formatam esse Ecclesiam, sicut ex latere Adæ dormientis formata est Eva. Ita S. Cyprianus et Tertullianus, lib. *De Baptismo*. Hinc et S. Chrysostomus, in cap. XIX *Joan. 34*, et ibid., S. Cyrillus per aquam intelligunt baptismum, per sanguinem calicem Eucharistiae: illo enim generamur, hoc nutrimur. Denique S. Cyprianus, serm. *De Resurrect. Christi*: « Ex hoc, ait, fonte non solum ablutionis primæ undas

haurimus, sed et compunctionis et perennes effluunt rivi, misericordiarum et totius pietatis affectus. »

ET SANABUNTUR. — In baptismo Christi sanantur aquæ: quia per contactum vivificæ carnis Christi, vim vivificandi acceperunt, ait S. Augustinus, serm. 36 *De Tempore*.

Anagogice, flouunt hæc aquæ ad latus dextrum, id est ad beatitudinem, et sortem locumque electorum. Hos enim Christus in iudicio statuet a dextris; reprobos vero a sinistris. Unde sequitur:

10. STABUNT SUPER ILLAS PISCATORES. — Apostoli scilicet qui audierunt a Christo: « Venite post me, et faciam vos fieri pisces hominum. »

Nota: Apostoli vocantur pisces, potius quam venatores: quia ipsi non violentis modis, sed dulcibus sermonibus et moribus suaviter traxerunt homines ad se, et ad Christum; ad sensum sine sensu eos in retia Ecclesie compulerunt, ut vivos caperent et ad meliorem vitam transferrent. Esca eorum fuit promissio vite cælestis. Denique obedientia vocatorum et captorum ostendit quam dulcis fuerit eorum piscatio.

AD ENGADDI USQUE AD ENGALLIM. — ab uno termino usque ad alium. *Engaddi* civitas est iuxta mare Mortuum, alio nomine dicta *Asoonthamar*, id est urbs palmarum; eo quod floreret palmis et balsamis. Unde ibi erat hortas, sive vinea balsami, quod pene ibi tantum, non alibi in toto orbe, reperiebatur. Hanc hortum seu vineam balsami, tempore Herodis Magni, Cleopatra Ægypti regina, concedente Antonio amasio, invidens tantam felicitatem Herodi, transtulit in Ægyptum, teste Josepho, lib. I *Belli*, cap. XIII, Buchardo, Saligniaci et aliis in descriptione Terræ Sanctæ.

Engallim vicus vel urbs erat in principio maris Mortui, ubi scilicet Jordanis influit in mare. Atque ex hoc loco tendebant retia sua pisces ad siccardum, usque ad Engaddi, uti ait hic Ezechiel. « Engallim, ait S. Hieronymus, est in principio maris Mortui, ubi Jordanis ingreditur; Engaddi vero, ubi finitur atque consumitur. Engaddi fontem hædi, Engallim fontem vitulorum sonat. »

SICCATIO SAGENARUM ERIT. — Pisces sordes retium abluunt aqua marina, deinde ea ad solem exponunt et exsiccant: ita qui piscatur animas, humorem et sordes mundanæ vanitatis, quas conversando cum hominibus contrahit, abluat amaritudine penitentiae, mentemque ad se, et ad Deum revocat per meditationes, examina et similia exercitia spiritalia; ut ita a sole illo divino calore gratiæ ipsius exsiccetur; ipsæque aptior fiat ad novam animarum piscationem. Hoc significat Engaddi, id est fons hædi; et Engallim, id est fons vitulorum. Hædus enim et vitulus, utpote victimæ pro peccato, sunt symbolum penitentiae et mortificationis.

11. IN LITTORIBUS AUTEM, ET IN PALUSTRIBUS NON

SANABUNTUR (1). — Ad litteram, ait S. Hieronymus, hoc verum est in mari Mortuo: nam in eo, ejusque paludibus nullus piscis, aliudve animal nasci, aut aliunde illatum vivere potest; unde et vocatur mare Mortuum. Audi S. Hieronymum: « Nihil quod spiret et possit incedere, præ amaritudine nimia, in hoc mari reperiri potest. Nec echelele quidem, parvique vermiculi, et anguille, et cætera animalium sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possumus nosse, quam nomina. »

Symbolice, palustria sunt homines in segnitiam prolapsi: lacune sunt illi qui in superficie versantur, ac sola predicatione induti, v. g. predicatorum lingua, non vita, quales nostrum sunt plurimi, ait Theodoretus. Hi difficile sanantur.

Allegorice, extra hæc aquas baptismi, id est extra Ecclesiam, in qua est baptismus, non est salus, omnisque gentilium et hæreticorum doctrinae christiane et S. Scripturæ, erant sicut arbores frondentes semper, et fructificantes, ut singulis mensibus, id est perpetim, congruis scilicet temporibus novos honorum operum fructus afferant.

PER SINGULOS MENSES AFFERET FRUCTIVAM. — Primitiva reddere, est primitivum fervorem initio mensis cujusque resumere: quod viri pii et sui profectus studiosi faciunt. Esque valde utile, imo æque necessarium. Mens enim humana, ut ait S. Gregorius, lib. XXII *Moral. cap. II*, « dum igne amoris excocquatur, semper in se servat charitatem pulchritudinis quotidiana innovatione fervoris; necesse enim mens per torporem veterascere, quæ studet per desiderium semper inchoare. »

ET ERUNT FRUCTUS EJUS IN CIBUM. — Fructus virorum iustorum sunt virtutes, quæ sunt cibi quibus anima alitur ad eternitatem: « Unicus que sua cultura fructus donat, » ait S. Ambrosius in cap. VII *Luc. Quantum enim quisque se mentemque excolit, in tantum fructus fert: cæremone sunt folia conferentia salutarium instructionem et medicinam. Ita Alcazar in *Apoc. XXII*, in *Luc. Ad hæc fructus sunt opera, folia sunt verba salutaria, quibus alios instruimus, docemus, consolamur, excitamus, etc. Nam, ut ait S. Basilus: « Verba perfectiorum sunt verba vite, et incolunt animas. » Rursum S. Hieronymus: S. Scriptura, ait, est hæc sacra arbor, sive lignum vite, ejus historicus sensus nobis est cibus, quia eo fidem nostram pascit: allegoricus et moralis est « in medicinam, » quia eo mores corriguntur.**

Hæc alitudo, imo hinc locum anagogice (nec ad litteram loquitur Ezechiel de Ecclesia crescente et militante) citat S. Joannes, *Apoc. XXII, 1*, dum ait: « Ostendit mihi fluvium aquæ vite, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, et Agni (sicut hic vers. 1, videtur procedere a limine domus Dei). In medio plateæ ejus, et ex utraque parte fluminis lignum vite

erat, juxta hunc totum mundum, ut adjungat vates: Plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimie. »

« Ait presterea Ezechiel, relinquenda salinas aliquid; hæc ergo Religiosorum familias academicas esse existimo; quemadmodum enim in salinis, ita in cænobii et academicis sal efficitur, de quo Christus, *Math. V*: Vos, inquit, estis sal terræ. Jam vero piscatores, quorum eodem loco Propheta meminit, quid nisi concionatores adhibent, quos Dominus hominum vocavit piscatores? Siccatio vero sagenarum illud indicat, debere concionatores sagenas suas, id est conciones, prius quam in mare jactant, solis, id est Christi, radiis exponere, ejusdem solis calore incendere, atque ab omni humanæ cupiditatis humore desiccare. »

12. ET SUPER TORRENTEM, — *g. d. Fideles* (eorum fides et virtutes) qui irrigantur aquis doctrinae christiane et S. Scripturæ, erant sicut arbores frondentes semper, et fructificantes, ut singulis mensibus, id est perpetim, congruis scilicet temporibus novos honorum operum fructus afferant.

PER SINGULOS MENSES AFFERET FRUCTIVAM. — Primitiva reddere, est primitivum fervorem initio mensis cujusque resumere: quod viri pii et sui profectus studiosi faciunt. Esque valde utile, imo æque necessarium. Mens enim humana, ut ait S. Gregorius, lib. XXII *Moral. cap. II*, « dum igne amoris excocquatur, semper in se servat charitatem pulchritudinis quotidiana innovatione fervoris; necesse enim mens per torporem veterascere, quæ studet per desiderium semper inchoare. »

ET ERUNT FRUCTUS EJUS IN CIBUM. — Fructus virorum iustorum sunt virtutes, quæ sunt cibi quibus anima alitur ad eternitatem: « Unicus que sua cultura fructus donat, » ait S. Ambrosius in cap. VII *Luc. Quantum enim quisque se mentemque excolit, in tantum fructus fert: cæremone sunt folia conferentia salutarium instructionem et medicinam. Ita Alcazar in *Apoc. XXII*, in *Luc. Ad hæc fructus sunt opera, folia sunt verba salutaria, quibus alios instruimus, docemus, consolamur, excitamus, etc. Nam, ut ait S. Basilus: « Verba perfectiorum sunt verba vite, et incolunt animas. » Rursum S. Hieronymus: S. Scriptura, ait, est hæc sacra arbor, sive lignum vite, ejus historicus sensus nobis est cibus, quia eo fidem nostram pascit: allegoricus et moralis est « in medicinam, » quia eo mores corriguntur.**

Hæc alitudo, imo hinc locum anagogice (nec ad litteram loquitur Ezechiel de Ecclesia crescente et militante) citat S. Joannes, *Apoc. XXII, 1*, dum ait: « Ostendit mihi fluvium aquæ vite, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, et Agni (sicut hic vers. 1, videtur procedere a limine domus Dei). In medio plateæ ejus, et ex utraque parte fluminis lignum vite

(1) « Quia in salinas dabuntur: verno enim tempore (inquit Michælis in *Historia maris Mortui*, pag. 68), resolutis nivibus, vehementer majorque solito Jordanes plus aquæ ad mare Mortuum deferret, unde jam litus egressum, latusque stagnans vicinis vallibus innatata, a quibus recedensestate non tenui solum strato salis vastas valles relinquit, sed et liberaliore dono accolæ afficit. Hi enim fossæ in litore excavant, in quibus residua aqua sole æstivo coquitur, magno salis thesauro relicta, quo Palestina in cibus condiendis utitur. Sunt hæc fossæ *Sophonie II*, commemorata. Ne igitur toto mari Mortuo sanato, ingenti beneficio, sale, Palestina privaretur, addit Rosenmüller, plusque in isto flumine, de quo inde ab hujus capitis initio, damni quam utilis esset, palustria et fossæ maris Mortui propinqua non dulcia redderent, sed soli comparando destinata manebant.

alterens fructus duodecim; per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem Gentium; » ubi « fluvius aquæ vitæ » vel vive est visio beatifica, de qua ait Psaltes: « Fluminis impetus sanctificat civitatem Dei; lignum vite » est Christus, sive Christi humanitas, qui beatis sua visione et fruitione dat vitam immortalem, estque eis quasi in-cibum et voluptatem recentem « per duodecim menses, » id est perpetuo in omnia sæcula, in omnem æternitatem; « folia ligni » sunt verba Christi, quibus beatos omnium gentium mulcebit et consolabitur.

Audi et S. Ambrosium, in *Apoec. xxii, 1*: « Duæ ripæ, ait, duo testamenta significant. Inter has duas ripas magnus torrens Scripturarum, qui a sanctis Patribus editus est, decurrit; per ligna vero Doctores Ecclesie designantur, qui in utrisque ripis, id est in doctrina veteris et novi Testamenti, plantati esse dicuntur; unde aquas veræ scientiæ trahentes, et fructus gignunt et folia. Per fructus namque opera bona; per folia autem, verba prædicationis designantur: fructus in cibum, et folia ad medicinam proficiunt; quia unusquisque doctor languenti animæ medicinam verborum salutiferam tunc ministrat, cum eam prius exemplis bonorum operum paverit. Ecce Ezechiel torrentem de templo exisse se vidisse dixit; Joannes autem non torrentem, sed fluvium a sede Dei et Agni procedentem sibi ostensum fuisse dicit. Torrens ex nimio ardore solis solet siccare, fluvius vero nullo ardore siccat. Non inconvenienter ergo per torrentem divina Scriptura exprimitur, quæ veniente sole, id est Domino ad iudicium, sicabitur; quia post resurrectionem divina Scriptura necessaria non erit. Porro per fluvium, qui nullo ardore solis exsiccat, gloria Sanctorum perpetua intelligitur: qui a sede Dei et Agni procedere dicitur; quia ab illo fluvius gloriæ Sanctorum procedet, a quo illis in carne positus processit rivus omnium bonorum; qui fluvius splendidus tanquam crystallus esse dicitur. »

43. HIC EST TERMINUS, IN QUO POSSIDEBITIS TERRAM. — Cap. xlv, cœperat Propheta dividere terram Israel; sed interpositis quibusdam incidentibus divisionem istam intermiserat; nunc ad eam perficiendam redit. Antequam vero terram dividat per sortes, distinguit ejus terminos ex omni parte, scilicet ad quamlibet mundi plagam.

QUA JEREM DUPLEX FUSICULUS HABET. — « Fusiculum, » id est sortem, sive portionem hereditariam. Olim enim fusiculis agros et hereditates dimetebantur; hinc *fusiculus* per metonymiam idem est, quod sors vel pars hereditaria, ut *Psal. xv, 6*: « Funes ceciderunt mihi in præclaris; » quod explicans subdit: « Etenim hereditas mea præclara est mihi. » Dat causam, cur jussit terram dividi per duodecim tribus, cum seclusa tribu Levi, quæ partem terræ non accepit (eo quod ejus pars esset Dominus, id est Domini oblatio-

nes), tantum restarent undecim tribus. Causa hæc est, quod Joseph a patre Jacob duplicem accepit sortem in terra Chanaan. Jacob enim, *Gen. XLVII, 13*, adoptavit sibi in filios immediatos et proximos, filios Joseph, Ephraim et Manasse, nepotes suos, ad hoc, ut uterque tribum unam constitueret, ac in Chanaan pari sorte et jure cum aliis tribubus, puta cum immediatis filiis Jacob, qui fratres erant Josephi (hi enim singuli singulas tribus constituebant) succederent, terramque dividerent. Tribus ergo Joseph, cum esset una, in duas fuit divisa; ita ut, secluso Levi, remaneret adhuc duodecim tribus, quia posteri Joseph successerunt in locum Levi, ut dicitur *Josue cap. xiv, vers. 4*.

44. POSSIDEBITIS AUTEM. — Jubet hic terram æqualiter dividi inter duodecim tribus, cum sacus factum esset sub Josue: tunc enim major tribus majorem, minor minorem terræ partem accepit.

SUPER QUAM LEVAVI MANUM MEAM, — quam elata quasi manu, ut homines faciunt dum jurant, juravi me patribus vestris vobisque daturum.

ET CADET, — sortitione, non cujusquam electione, ut dixi cap. xlv, 1.

13. HIC EST AUTEM TERMINUS, — *q. d.* Hi sunt termini, hi fines Chanaanæ inter duodecim tribus dividende.

A MARI MAGNO, — scilicet ab ea parte maris Mediterranei, quæ ad Aquilonem vergebat; eam enim hic determinat.

VIA HETHALON, — id est veniendo ab Hethalon, in Sedada: utraque enim urbs erat in limitibus tribus Juda. Nota: Divisio Chanaanæ ter in Scriptura describitur: primo, a Mose, *Numer. xxxiv, secundo*, a Josue, cap. xv; tertio, hoc loco.

16. EMATH, BEROtha. — Repete veniendo ab Hethalon in Emath, Berotha, etc. Alii exponunt, *q. d.* In hac parte et plaga erunt hæc oppida, Emath, Berotha, etc. Porro *Emath* est urbs, quæ ab Antiocho Ephiphane dicta est Epiphania, ait S. Hieronymus, eratque terminus Terræ Sanctæ septentrionalis et orientalis, *Josue xiii, 1*.

QUE EST INTER TERMINUM DAMASCI, — id est, quæ sita est inter fines Damasci, ut vertit Vatablus. Chanaanæ enim Hebræis a Deo destinata et data, pertingebat usque ad fines Damasci.

DOMUS TICHON. — Hæc duabus vocibus quasi proprio nomine vocabatur hic locus, vel urbs, scilicet hebraice *חֵצוֹן תִּיכוֹן* *chatser thicoon*, quod Septuaginta vertunt, atrium Tichon.

17. ET ERIT TERMINUS A MARI, — *q. d.* Atque ita terminus, id est mensura, plagæ aquilonariæ erit a mari Mediterraneo usque ad Chatser Enon, id est atrium Enon, ut vertunt Septuaginta, qui est terminus Damasci, id est locus vel urbs prope Damascum, eratque alter terminus Terræ Sanctæ ex altera parte, ad radices Antilibani.

AB AQUILONE AD AQUILONEM TERMINUS EMATH, — Ad Aquilonem una parte terminus Chanaanæ

erit Chatser Enon, ut præcessit; altera ex parte terminus erit Emath, id est Epiphania. Hi sunt ergo limites totius plagæ septentrionalis.

48. DE MEDIO ATRAN, — quasi dicat: Limes Orientalis Chanaanæ erit linea, quæ deducatur inter Auran, Damascum, Galaad, et terram Israel. Ita Vatablus.

AD MARE ORIENTALE, — id est ad mare Mortuum; alii, ad mare Galilee, sive Tiberiadis; Jordanis enim ab uno mari in alterum fluens, terminabat Chanaanem ad Orientem: utrumque mare ponitur terminus Chanaanæ Orientalis, *Numer. xxxiv, 3 et 11*.

19. PLAGA AUTEM AUSTRALIS MERIDIANA, — *q. d.* Limes Chanaanæ Australis versus meridiem, erit ab urbe quæ vocatur Thamar, id est palma, quia palmis abundat.

USQUE AD AQUAS CONTRADICTIONIS CADES, — id est usque ad Cades, qui locus ob Judæorum murmur dicitur esse aquæ contradictionis, ut dixi *Numer. xx, 1 et seq.*

Nota: Thamar a palmetis dicta est *Palmyra*, urbem ædificavit Salomon, quæ postea ab Adriano Imperatore instaurata, dicta est Adrianopolis. Ager, in quo sita est, dives est et ferax, qui vasto undique ambitu arenis includitur. Sola *Palmyra* vicina solitudine, quæ inde *Palmyrena* vocatur, fontibus et puteis abundat. Ita Adrichomius. Quocirca Thamar, sive *Palmyra*, non est Jericho, uti aliqui putant, quod Jericho quoque vocetur civitas *Palmarum*. Nam Jericho in tribu Benjamin, *Palmyra* in tribu Manasse sita erat.

ET TORRENS, — scilicet terminus erit. Hic est torrens Ægypti, qui juxta Rhinocoruram in mare influit, de quo *Numer. xxxiv, 5*; ibi enim idem termini Chanaanæ nominantur, qui hic, scilicet torrens Ægypti, Enan, Sephama, Emath, Sedada, mare, etc.

8. ET PLAGA MARIS, — id est hic est limes plagæ occidentalis (mare enim magnum erat ad Occidentem Terræ Sanctæ), nempe mare magnum, id est Mediterraneum.

A CONFINIO PER DIRECTUM, DONEC VENIAS EMATH, id est, quæ parte mare hoc per sua confinia directe respicit et tendit in Emath. Unde Vatablus vertit: Qui, scilicet limes, est e regione introitus *Emath*.

22. MITTETIS EAM IN HEREDITATEM, — id est missis sortibus, eam dividetis, et hereditabit.

ET ADVENIS, — proselytis. Jubet hic Deus terram dividi tam proselytis et gentilismo ad judaismum conversis, quam ipsis originariis Judæis, ut una et utrisque coallesceret Ecclesia et respublica.

Quod cum ab Esdra et Nehemia factum non legamus, imo Esdras a sacerdote eiecerit alienigenarum Judæis admixtos, 1 *Esdræ ii, 62*, potius hæc ad Ecclesiam Christi referenda sunt, in qua æqualem sortem habent Gentiles et Judæi; ut merito Ephesius gentilibus scribat Paulus, cap. ii, 19: « Jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei. »

Pari modo templum his describitur, quasi situm extra civitatem, ubi licet alludatur ad arxem et montem Sion, in quo erat templum (hic enim mons erat extra urbem Jerusalem, id est extra civitatem populi, quæ erat in valle monti Sion subjecta: unde Sion vocabatur civitas David, Jerusalem vero civitas populi); tamen nec distantiam utriusque tantam, nec habitaculo sacerdotum et levitarum circa templum tanta, nec magnificentiam tantam, quanta hic describitur, in templo et urbe Hierosolymitana, post reditum e Babylone existitisse legimus. Esto sensim creverit post Esdram numerus et opes, tum civium, tum urbis; adeoque Herodes, ut haberetur Messias, per magnificentum extruxerit templum, priori Zorobabelis diruto, quod cum Salomonico certaret. Hæc ergo omnia Ezechielis programmata, potius idea sunt perfectæ Ecclesie et reipublicæ, qualis fuit apud Christianos, non apud Judæos, ac presertim qualis erit in Jerusalem cœlesti, ut dicam in fine cap. XLVIII. Nam, ut alia taceam, nusquam legimus portionem sacerdotum habuisse 25 millia calamorum in longitudine, et totidem sortem Levitarum.

Pro quo nota: Quinque pedes faciunt passum, passus 125 faciunt stadium, octo stadia faciunt milliaria: milliaria enim sunt mille passus. Porro calamus sacer, uti dixi cap. xl, 5, continet sex cubitos, id est sexies pedem cum dimidio (cubitus enim est pes cum dimidio). Calamus ergo sacer continet 9 pedes. Igitur calamus continet duos passus, excepto uno pede: quare cum mille passus faciunt milliaria, sequitur quod mille calami faciunt duo milliaria, exceptis mille pedibus, qui faciunt ducentos passus: et 500 calami faciunt unum milliaria, exceptis 500 pedibus, qui faciunt centum passus. Ergo 25 milliaria calamorum faciunt 50 milliaria, exceptis 25 millibus pedum, qui faciunt 5 milliaria passuum, puta 5 milliaria. Ergo 25 milliaria calamorum faciunt præcisè 45 milliaria. Ubi, et quando sacerdotes possederunt spatium 45 milliarium? Rursus murus urbis, cap. XLVIII, in fine, dicitur habuisse 18 milliaria calamorum, id est 32 milliaria et 400 passus. Quis unquam vidit tantos muros, tantam urbem?